

Asya Studies

Academic Social Studies / Akademik Sosyal Arařtırmalar
Year: 8 – Number: 27 p. 75-86, Spring 2024

Tanpınar'ın Şiirlerinde Hülyâ'yı Hayâl'den Fazla Kullanmasının Nedeni Üzerine Bir İnceleme*

An Analysis on the Reason Why Tanpınar Uses Hülyâ More Than Hayâl in Her Poems

DOI: <https://doi.org/10.31455/asya.1418285>

Araştırma Makalesi /
Research Article

Makale Geliş Tarihi /
Article Arrival Date
11.01.2024

Makale Kabul Tarihi /
Article Accepted Date
17.02.2024

Makale Yayın Tarihi /
Article Publication Date
28.03.2024

Asya Studies

Öz

Ahmet Hamdi Tanpınar'ın *Bütün Şiirleri* incelendiğinde hülyâ kelimesinin hayâlden daha fazla kullanıldığı görülür. Öyle ki günlük hayatta hülyâ ile aynı anlamda kullanılan hayâl kelimesini şair altı şiirinde kullanırken hülyâ kelimesini sekiz şiirinde kullanmıştır. Ayrıca şairin hem hayâli hem de hülyâyı beraber kullandığı üç şiiri de vardır. Tanpınar'ın şiirlerinde hülyâ kelimesini hayâlden önde tutmasının, onu bu denli fazla kullanmasının ya da aynı şiirde hayâl ile hülyaya birlikte yer vermesinin tesadüfi olmadığı söylenebilir. Zira Tanpınar dil üzerine çok çalışmış bir şahsiyettir. Çalışmada şiirden yola çıkılmasının sebebi ise Tanpınar'ın estetik dünyasında esas aldığı temel edebi türün şiir olmasıdır. Buradan hareketle çalışmada; öncelikle hayâl ile hülyâ kelimesinin sözlük anlamlarına müracaat edilmiş, bunun sonucunda da hülyâ ile hayâli ayıran ince farkın melankolinin oluşturduğu fark edilmiştir. Sonrasında ise sözlük anlamlarından hareketle Tanpınar'ın hayâl ile hülyâyı kullandığı şiirleri incelenmiş, böylelikle de Tanpınar'ın şiirlerindeki hayâl ile hülyânın sınırları net bir şekilde çizilmiştir. İncelemeler neticesinde görüldü ki; Tanpınar'ın hülyâ kelimesini hayâlden önde tutması, onu bu denli fazla kullanması tesadüfi bir denk geliş değil, bilinçli bir tercihtir. Zira Tanpınar melankolik bir öznedir. Bu melankolik özneyi temsil edecek kelime ise anlamsal açıdan içerisinde melankoliyi de barındıran hülyâdır. Tanpınar'daki bu melankolik özne olma durumu onun şiirine sirayet eder.

Anahtar Kelimeler: Ahmet Hamdi Tanpınar, Şiir, Hülyâ, Hayâl, İnceleme

Abstract

When all the poems of Ahmet Hamdi Tanpınar are examined, it is seen that the word hülyâ is used more than hayâl. So much so that the word hayâl, which is used in the same sense as hülyâ in daily life, is used in six poems, while the word hülyâ is used in eight poems. In addition, the author has three poems in which he uses both imagination and imagination together. Based on this, in our study, both the contexts in which the terms hayâl and hülyâ are used in Tanpınar's poems and the meaning and implications of the use of hülyâ more than dream in Tanpınar's poems are discussed. The reason why the starting point is poems is that Tanpınar's main literary genre in his aesthetic world is poetry. We examined how the boundaries of imagination and imagination are drawn in the poems of Tanpınar, who is a subject (the reason we started with poetry was that poetry was the main literary genre that Tanpınar relied on in his aesthetic world). Our aim here was to observe whether melancholy - and therefore Tanpınar's characteristic structure - had an effect when determining the boundaries between two words. As a result of our review, it was seen that; Tanpınar did not use the words hayâl and hülyâ, which are used interchangeably in daily life and sometimes replace each other, in a way that means the same thing, and drew boundaries within the framework of his poetics for the words hayâl and hülyâ, taking into account the meanings of the words in the dictionary.

Keywords: Ahmet Hamdi Tanpınar, Poetry, Dream, Hülyâ, Meaning

Dr. Oğuz Yıldırım
Türk Dili ve Edebiyatı ABD
oguzyildirim540@gmail.com
ORCID: 0000-0002-1170-2054

Sevde Merve Eryılmaz
Yüksek Lisans Öğrencisi
Sakarya Üniversitesi / Sosyal Bilimler
Enstitüsü / Türk Dili ve Edebiyatı
ABD
sevdemerve.eryilmaz@gmail.com
ORCID: 0000-0002-0933-562X

* "COPE-Dergi Editörleri İçin Davranış Kuralları ve En İyi Uygulama İlkeleri" beyanları: Bu makale için herhangi bir çıkar çatışması bildirilmemiştir. Bu makale, Creative Commons lisansı altındadır. Bu makale için etik kurul onayı gerekmemektedir.

Citation Information/Kaynakça Bilgisi

Yıldırım, O. & Eryılmaz, S. M. (2024). Tanpınar'ın Şiirlerinde Hülyâ'yı Hayâl'den Fazla Kullanmasının Nedeni Üzerine Bir İnceleme. *Asya Studies-Academic Social Studies / Akademik Sosyal Araştırmalar*, 8(27), 75-86.

GİRİŞ

Edebiyat tarihinde iz bırakmış yazarların/şairlerin kendilerine has üslupları, kelimeleri tercihleri vardır. Bu tercihler zamanla yazarların âdeta birer imzası olurlar ve yazarının adı görünmese dahi o metnin kime ait olduğu hakkında okurda bir fikir oluştururlar. Dolayısıyla iz bırakmayı başarmış yazarların/şairlerin edebi üretimlerini yorumlarken kelime tercihlerine dikkat edilmelidir.

1901-1962 yıllarında yaşayan ve yirminci asır Türk edebiyatının en çok okunan, hakkında en çok konuşulan sanatçılarından biri olan Ahmet Hamdi Tanpınar da üslubuyla, kelime tercihleriyle edebiyat tarihinde iz bırakmayı başarabilmiş yazarlardan biridir. Bu sebeple Ahmet Hamdi Tanpınar üzerine inceleme yapılacağı zaman onun hem üslûbuna hem de üslûbunu oluşturmada etkili olan kelime tercihlerine dikkat edilmelidir.

Buradan hareketle Ahmet Hamdi Tanpınar'ın *Bütün Şiirleri* incelendiğinde hülyâ kelimesinin hayâlden daha fazla kullanıldığını görülür. Öyle ki şair, günlük hayatta hülyâ ile aynı anlamda kullanılan hayâl kelimesini altı şiirinde kullanırken hülyâ kelimesini sekiz şiirinde kullanmıştır. Ayrıca hem hayâli hem de hülyâyı beraber kullandığı da üç şiiri vardır. *Sahnenin Dışındakiler* isimli eserinde kahramanlarından birine “Biz evvela kelimeleri öğreniriz, sonra yaşadıkça teker teker ma'nâlarımız” (Tanpınar, 2014: 320) dedirten, hayatını kelimeler üzerine kurmuş ve tabiri caizse hayatını ma'nâ ile geçiren birinin hülyâ kelimesini hayâlden önde tutmasının, onu bu denli fazla kullanmasının ya da aynı şiirde hayâl ile hülyaya birlikte yer vermesinin tesadüfi olmadığı söylenebilir. Zira Tanpınar dil üzerine çok çalışmış bir şahsiyettir. Onun dil üzerine bu denli yoğunlaşmanın bir sebebi olarak şiirdeki ustalarından birinin Yahya Kemal olması düşünülebilir. Şöyle ki modern Türk şiirinin kurucularından olan Yahya Kemal, lisâna çok önem veren bir şairdir. Kendisine sorulan “Ne zaman şair olduğunuza inandınız?” sorusuna dahi “Türkçe'yi hissettiğim zaman!” (Tanpınar, 2015: 26) cevabını vermiştir. Onun bu hassasiyetini daha iyi açıklamak için şu örnek verilebilir: Yahya Kemal'in *Rindlerin Ölümü* isimli şiirindeki “serin serviler” tamlamasının ilk hâlinin “siyah serviler” olduğu söylenir. Rivayete göre Yahya Kemal, “siyah” kelimesinin şiire katmak istediği anlamı tam olarak veremediğini düşünür ve yıllarca süren çabasının ardından “siyah” kelimesinin yerine “serin”i koyar ve şiirini tamamlar. Hülâsa Yahya Kemal dil konusunda oldukça hassas bir şairdir. Tanpınar da ustasını örnek alır ve “Yahya Kemal'in üzerimdeki asıl tesiri şiirlerindeki mükemmeliyet fikri ile dil güzelliğidir. Dilin kapısını bize o açtı.” (Tanpınar, 1996: 350) der. Yalnızca bu bağlamdan hareketle dahi Tanpınar'ın dil ve kelime seçimi konusunda ne kadar dikkatli olduğunu söylenebilir. Nitekim Orhan Okay da bu konuya dikkat çekmiş ve Tanpınar'la ilgili “denemelerinde, hatta makalelerinde ve edebiyat tarihinde bile şiirlerine verdiği kadar emek sarf etmekte, her kelimeyi zihnindeki bir hesaba göre seçmekte ve yerine koymaktadır” (Okay, 2002: 105) demiştir. Görüldüğü üzere Orhan Okay da Tanpınar'ı her kelimeyi zihnindeki bir hesaba göre seçen ve yerine koyan olarak tanımlamıştır.

Bu bağlamlardan hareketle hem Tanpınar'ın şiirlerinde hayâl ile hülyânın hangi bağlamlarda kullanıldığının hem de Tanpınar'ın şiirlerinde hülyâ kullanımının hayâlden fazla olmasının manâ ve medlülünü tartışılacaktır. Ancak meseleye geçmeden önce şunu belirtmekte fayda var: Hareket noktasının şiirler olmasının sebebi, Tanpınar'ın estetik dünyasında esas aldığı temel edebi türün şiir olmasından kaynaklanmaktadır. O âdeta şiirden hareketle diğer duygulara, edebiyat kollarına genişler. *Antalyalı Genç Kıza Mektup* isimli metninde bu durumu şöyle dile getirir: “Şiir söylemekten ziyade susma işidir. İşte o sustuğum şeyleri hikâye ve romanlarımda anlatırım.” (Tanpınar, 2013: 319). Tanpınar'ın bu ifadesinden de anlaşıldığı üzere onun sanat anlayışının temelini şiir oluşturur.

Tabii yola şiir üzerinden çıkılmış olması bizi ilk olarak Tanpınar'ın poetikasına yönlendirir. Elbette ki bu hususta başvurulacak ilk kaynaklardan biri de *Antalyalı Genç Kıza Mektup*'tur. Zira Tanpınar'ın poetikası ve hatta hayatı bizzat kendisinin kaleme almış olduğu *Antalyalı Genç Kıza Mektup*'undan öğrenilir. Tanpınar'ın bu mektupta kendinden bahsetmeye başladığı bölümdeki ilk iki cümlesi şöyledir: “Sizin sahillerinizde, o denize bakarak, o lodos dalgalarını seyrederek, benim gençliğimde şimdikinden çok az verimli olan meyve bahçelerinde dolaşırken ilk şiirlerimi tasavvur ettim ve edebiyattan başka bir şey yapamayacağımı anladım. Yavaş yavaş bir hülyâ adamı oldum.” (Tanpınar, 2013: 315). Tanpınar'ın bu ifadeleri oldukça dikkat çekicidir. Zira bilindiği üzere edebiyat araştırmacıları Tanpınar'ın poetikasından söz ederken onda rüya ve hayâl'in ön plana çıktığına dair vurgu yapıp onun estetik anlayışının rüya estetiği olduğunu söylerler. Tanpınar ise burada kendini bir rüya ya da hayâl adamı olarak değil de ‘hülyâ adamı’ olarak tanımlamaktadır. Bu oldukça önemli bir ayrıntıdır. Çünkü Tanpınar kadar kelimelere önem veren, seçici davranan birinin burada hülyâ kavramını rastgele kullanması mümkün değildir. Ayrıca Tanpınar burada “yavaş yavaş bir hülyâ adamı oldum” derken bir

süreçten de bahsetmiştir. Yani ona göre hülyâ adamlığı doğuştan gelen bir şey değildir. Tanpınar'a göre hülyâ adamlığı tabiri caizse 'kazanılan', sürece yayılan, yavaş yavaş olunan adeta bir mertebedir. Şunun da altını çizmekte fayda var: Tanpınar'ın hayatını öğrenmeye "... yavaş yavaş bir hülyâ adamı oldum" cümlesi ile başlıyoruz. Ayrıca Tanpınar ölümünde on üç gün önce de günlüğüne "hülyâ adamı olmaktan hiç çıkmadım" (Kerman ve Enginün, 2015: 324) yazıyor. Öyleyse denilebilir ki Tanpınar'ın baştan sona hülyâ üzerine kurulan bir hayatı vardır.

Şimdi ise günlük hayatta kavram alanı itibarıyla zaman zaman birbirinin yerine de kullanılabilen hayâl ile hülyâ kelimelerini etimolojik açıdan inceleyip bu kelimelerin Tanpınar'ın hem şiirindeki hem de hayatındaki işlevlerini inceleyelim:

Tanpınar'ın hem hayatında hem de şiirlerinde çok büyük bir yer edinen hülyâ kelimesini etimolojik "kuruntu; tatlı düş, hayal" < malihulya kelimesinin kısaltılmışı < Ar. Maylanhulya < EYun (melanholos) 'kara safralı'[(melas) 'kara' ve (holos) 'safra']" (Tietze, 2016: 431) anlamına gelir. Hayâl ise "görölmüş farz edilen şey, muhayyele, rüya, hatıra" (Tietze, 2016: 428) dir.

Göröldüğü üzere hülyâ ile hayâl kelimelerinin anlamları birbirine oldukça yakındır. Hatta hülyânın hayâl karşılığının olduğu dahi göröür. Bu bakımdan hülyâ için hayâlden daha kapsayıcı denilebilir. Burada hülyâ kelimesi için sözlükte "malihulya kelimesinin kısaltılmışı" denmesi oldukça dikkat çekicidir. Zira Arapça bir kelime olan malihulyanın sözlükteki karşılığı "1. melankoli, kara sevdâ, 2. karanlık düşünce, endişe" (Nişanyan, 2023) dir. Dolayısıyla hülyâ'nın hayâlden farklı olarak -hayâlde olmayan- içerisinde melankoli barındırdığını rahatlıkla söylenebilir. Buradan hareketle; hülyâ ile hayâl arasında ayırım yapmaya yardımcı olabilecek ince noktanın melankoli olduğu sonucuna da varılabilir. Şimdi hülyâ kelimesinin içerdiği ma'nâyı daha iyi anlayabilmek için melankoli üzerinde duralım:

Melankoli

Melankoli, Eski Yunanca mélas, melan- ("kara, siyah" anlamında) ile yine Eski Yunancadaki holos ("safra" anlamında) sözcüklerinin birleşiminden oluşmuş bir sözcüktür ve "kara safra" anlamına gelir (Nişanyan, 2023). Bununla ilişkili olarak melankoliyi bir hastalık olarak yorumlayanlar vardır. Bunun sebebi ise şudur: Eski tıbbâ göre insan bedeni dört ana unsurdan oluşur. Bunlar dem (kan), balgâ, sarı safra ve sevdâ (yani kara safra)dır. İnsan bedeni kara safrayı fazla üretirse melankoliye tutulur. Nitekim Robert Burton da *Melankolinin Anatomisi* isimli eserinde melankoliyi, maddesi kara safran olan bir hastalık olarak değerlendirmiş ve farklı düşünürlerin bu konu hakkındaki görüşlerini vermiştir: "Fracastro melankolikleri, 'bozuk hilt, kara safranın çokluğu nedeniyle kötü etkilenmiş ve böylece delirmiş; seçicilik, irade gibi anlayışın kendini belli eden işleyişlerinin hepsinde ya da pek çoğunda düşkünlük gösteren' olarak tanımlamıştır. Melanelius, 'insanları hayvana dönüştüren fevri bir hastalık', Saxsonia ise, 'işlev bozukluğu' olarak tanımlıyor. Bu bahsedilen görüşlerin hepsinin ortaklaştığı yan, bu duygunun bir şekilde hastalıklaştırılması"dır (Nişanyan, 2023). Robert Burton'ın aktarımlarından hareketle melankolinin insanda irade dışı gerçekleşen ruhsal bir hastalık olduğu yorumu yapılabilir.

Melankolinin "hastalık" olarak tanımlanma meselesi işin bilimsel kısmıdır. Bu çalışmada ise melankolinin bilimsel kısmından ziyade insanı nasıl etkilediği, duygu durumunda nasıl dalgalandırmalar oluşturduğu üzerinde durulacaktır. Zira bilimsel açıdan melankoli her ne kadar bir "hastalık" olarak tanımlanmış olsa da buna "olağan insanlık hâli" (Kuyuş, 2015: 17) de demek mümkündür. Çünkü insan durağan bir varlık değildir. Bu sebeple duygu geçişlerinin olması olağandır. Peki melankolide duygu durumu nasıl olur?

Melankoli bireyde ortaya çıktığında nedensiz bir üzüntü ve keder oluşturur. Bu duygular beraberinde uyumsuzluğu da getirir ve birey, yalnızlığı tercih etmeye başlar. "Karamsarlığın ve kederin ön plana çıktığı bu ruh halinde kişi ya da kişiler sürekli olarak 'ıstırap' ve 'anlaşılamama' duygusuna kapılırlar." (Çelikörs, 2019: 326). Melankolinin göröldüğü öznelerde yani melankolik öznelerde durduk yere içini keder sarma, tanımlanamaz bir boşluk hissiyle nefes alamaz gibi olma, başka yerde-öteelerde olsun diye özlem duyma, derin düşüncelere dalma, sevdiği birini kaybetmiş kadar yalnız hissetme gibi özellikler göröülebilir. Bu öznelerin ruhları bazen de akıl almaz bir coşkuyla köpürüp kanatlanabilir. Zira melankolinin mutlulukla da çok yakından bir ilişkisi vardır. Kişiye en mutlu olduğu anda birden nedensiz bir hüznün çeker. İşte bu tam anlamıyla melankolik bir özenenin yaşadığı bir durumdur. Ve melankolik özne mutluluk anında hissettiği hüznle âdeta acıdan zevk çıkarabilir.

Bu tanımlardan hareketle şöyle bir çıkarımda bulunulabilir: Sıradan insan ile melankolik özneleri ayırt eden şey, duyguların yaşanma sürecidir. Sıradan insan duygularını bir an önce atlamaya çalışarak yaşar. Melankolik özne ise çok daha derinden ve uzun yaşar. Bu sebeple de zamanla yalnızlaşırlar. Çünkü

“çok güçlü duygular yaşadığımız zaman yalnız kalırız, insanlar bize ayak uyduramaz, fazla yoğun duygulara ortak olmak mümkün değildir, tanıklık etmek istemezler. Bu doğaldır elbet.” (Kuyaş, 2015: 18). İşte böyle böyle yalnızlaşır melankolik özne. Şu da olabilir: Melankolik öznenin duyguları öyle şiddetlidir ki bu “duygularının şiddeti nedeniyle yalnızdır, hepsini paylaşması söz konusu olamaz, içinden geçen duyguların tamamını açmaya kalkarsa etrafındakiler korkup kaçabilir, bir noktadan sonra kendisinin tanığı olmak zorundadır.” (Kuyaş, 2015: 18). Yani buradan hareketle melankolik özne için yalnızlığın bir mecburiyet olduğu sonucunu da çıkarılabilir. Melankoli her ne kadar bir hastalık olarak tanımlanmış olsa da melankoliden korkmamak gerekir. Örneğin John Keats “Ode on Melacholy” (Melankoliye Ağıt) adlı şiirinde melankoli için şöyle der: Güzellikle, coşkuyla, hazla birlikte yaşayan, sevincin tam bağrındaki üzüntü – her şey geçici olduğu için. Yani hayatın ta kendisi (Kuyaş, 2015: 23). Nitekim Nilüfer Kuyaş da melankoliden söz ettiği *Karasevda Kitabı*’nda, melankolik kişilerin çoğunlukla yazar veya sanatçı olmasının ya da Antikçağ’da, Rönesans’ta yaratıcılığın melankoliyle ilişkilendirilmesinin nedenini buna bağlar. Yani yaratıcı kişi kendisine tanıklık etmeyi, tek başınlığı iyi becerebilen bir kişidir bir bakıma.

Melankolik Bir Özne: Ahmet Hamdi Tanpınar

Ahmet Hamdi Tanpınar’ın günlükleri, yazmış olduğu mektuplar onun melankolik bir özne olduğuna kanaat getirmek için oldukça yeterli kaynaklardır. Zira Tanpınar’ın bu metinlerde melankolik bir özne var olması gereken yılgınlığı, karamsarlığı, yalnızlığı, bunaltıyı net bir şekilde görürüz. Örneğin Tanpınar günlüklerini gençliğinden beri gidip gezmek için hayâlini kurduğu Fransa’dayken yazmaya başlar. Bu sebeple bu günlüklerin başlangıcında mutlu bir özne ile karşılaşmak gerekir. Zira hayâli kurulan bir gezme planı gerçekleşmiştir ancak Tanpınar’da öyle bir mutluluk görülmez. Olumsuzluklara (parasızlık, yalnızlık...) oldukça sık yer verir, oldukça karamsardır. Melankolik öznelerde yalnızlığın görüldüğünü de söylemiştik. Tanpınar da daha günlüklerin başlangıcında “ben yalnız bir adamım ve bunu anlıyorum.” (Kerman ve Enginün, 2015: 63) der. Ya da Tarık Temel’e yazmış olduğu bir mektubunda da “yalnızlık içimde” (Kerman ve Enginün, 2013: 203) der. Hülâsa yalnızlık duygusu onun peşini hiç bırakmaz.

Tanpınar’da melankolik öznelerin özelliği olan derin düşüncelere dalma, hayatın anlamı nedir diye sorgulama da vardır. Günlüğündeki şu cümle bu duruma örnek teşkil edebilir: “Hiç olmazsa kendi hayatıma uzaktan olsun dikkatle bakmasını bilsem ve görsem.” (Kerman ve Enginün, 2015: 249)

Melankolik öznelerde görülen çok mutluysen birdenbire hüznün çökmesi durumu da Tanpınar’da çok sık görülür. Mesela günlüklerinde Hyde Park’ı ziyaretini, oranın ne kadar güzel olduğunu büyük bir coşkuyla kaleme alır. Bu güzelliklerin hemen ardında ise “Londra’yı giderayak hemen sevdim. Şüphesiz ki çok rahatsız bir şehirdi ve ben çok yalnızdım” (Kerman ve Enginün, 2015: 249) diyerek o coşkuyla birdenbire bir hüznün ekler. Bu tam da melankolik öznenin yapacağı bir şeydir.

Melankolik öznelerde olan başka yerde, ötelerde olma fikri de Tanpınar’da vardır. Bunu günlüklerinde şöyle dile getirir: “Kaçmak arzusu. Her şeyi bırakıp kaçmak isteyen, her yerden kaçmak isteyen adam.” (Kerman ve Enginün, 2015: 245). Bir başka yerde de şöyle der: “O kadar dağılmışım ki kendim olabilmek için benden başka bir yere kaçmam lazım.” (Kerman ve Enginün, 2015: 214). Tanpınar’daki farklı ülkelere gitme, yeni yerler görme arzusu da bu ötelerde olma fikriyle ilişkilendirilebilir.

Hülâsa Tanpınar melankolik bir öznedir. Onun melankolik bir özneyi temsil ettiğine dair örnekler çoğaltılabilir.

Tanpınar ve Hülyâ

Çalışmanın başlangıcında da belirtildiği üzere Tanpınar, onun poetikası olarak da nitelendirilen metni *Antalyalı Genç Kıza Mektup*’unda kendisinden bir hülyâ adamı olarak söz eder. Bunun sebebi onun melankolik özne olmasıyla ilişkilendirilebilir. Zira hülyâ kelime anlamı olarak içerisinde melankoliyi barındırır. Oysaki hayâlde böyle bir şey söz konusu değildir. Ayrıca Tanpınar kadar kelimeleri önemseyen birinin hülyâyı tesadüfi olarak kullanmış olması mümkün görünmemektedir ki zaten bir tesadüf söz konusu olsaydı araya mutlaka hayâlin de karışmış olması gerektirir. Oysaki Tanpınar kendini yalnızca hülyâ adamı olarak tanımlamakla kalmaz, hayatı ile ilgili bilgi verirken de hülyâyı önceler:

“Nesiller önümden nasıl geçiyorlar ve ben hep aynı hülyadayım” (s. 65)

“Realiteden kopuk, şahsi saadet hülyalarım var” (s. 156)

“Hülyaya sarf ettiğim saatleri çalışmaya sarf edebilsem...”

“Ben hülyâ kurmadan bir yerde yaşayamam” (Kerman ve Enginün, 2015: 89)

Son yıllarında söylediği şu iki cümle de oldukça anlamlıdır:

“Bütün hülyalar eskidi, kaçacak yer yok.” (s. 212)

“Bir yığın tezat içinde yaşadım. Dışarıdan bakanlar daima beni bu yüzden gülünç ve havada gördüler. Hülyâ adamı olmaktan hiç çıkmadım, onun yanı başında isyanlarım, memnuniyetsizliklerim, etrafa meydan okuyan yersiz cesaretlerim oldu. Ancak mizacımdaki “esaslımın peşinden gitmeyi” fark edenler beni kabul ettiler. Bazılarını ürküttüm, bazılarını darılttım.” (s. 324)

Bu bağlamdan hareketle denilebilir ki; Tanpınar melankolik bir öznedir ve bunun da bilincindedir. Bu sebeple de kendini tanımlarken hülyâ kelimesini kullanmıştır. Ayrıca şunu da belirtmekte fayda var: Tanpınar iç darlığı, darlık ve bunaltıya kafa yormaktadır. Hatta günlüklerinin bir yerinde dünya klasiklerinden *Condition Humaine*'i okuduğunu ve bazı yerlerini çok beğendiğini söyler. Sonra da kitapta geçen angoissa kelimesinden söz eder ve bu kelimenin Türkçede henüz mukabilinin bulunmadığını belirtir. Bu düşüncesinin ardından da günlüğüne şu satırı not eder: “İç darlığı, darlık, bunaltı.” (Kerman ve Enginün, 2015: 249). Bunaltı kelimesinin altının Tanpınar tarafından çizilmiş olması önemlidir. Buradan hareketle, Tanpınar'ın zaman zaman -melankolinin içinde bulunan- bunaltı ve iç darlığına dair düşüncelerde bulunduğu söylenebilir.

Yukarıda hülyâ kelimesini etimolojik açıdan incelemiş ve hülyânın içerisinde melankoliyi barındırdığına dair bir tespiti varılmıştı. Şimdi bir de Tanpınar'daki hülyânın kapsamları, çağrışımları üzerinde duralım:

Tanpınar'ın *Antalyalı Genç Kıza Mektup* isimli metninde kendinden hülyâ adamı olarak bahsettiği satırlar şöyledir: “Sizin sahillerinizde, o denize bakarak, o lodos dalgalarını seyrederek, benim gençliğimde şimdikinden çok az verimli olan meyve bahçelerinde dolaşırken ilk şiirlerimi tasavvur ettim ve edebiyattan başka bir şey yapamayacağımı anladım. Yavaş yavaş bir hülyâ adamı oldum.” (Tanpınar, 2013: 305). Bu ifade sondan yorumlanmaya başlanırsa; hülyânın önüne “yavaş yavaş” sıfatı geldiği görülür. Bu sıfat oldukça mühimdir. Zira bu sıfattan hareketle hülyâ adamlığının birdenbire olunabilecek bir şey olmadığı çıkarımı yapılır. Hülyâ adamı olmaya giden süreçte ise ön plana çıkanlar şunlardır: Bakmak, seyretmek, dolaşmak, tasavvur etmek ve edebiyat. Burada aynı anlama gelen bakmak ve seyretmek eylemlerinin ikisinin birden kullanılmış olması oldukça dikkat çekicidir. Nitekim bu iki eylemden sonra gelen dolaşmak da dolaylı olarak bakmak ile ilgilidir. Çünkü insan dolaşırken de bakma eylemi içerisinde ve bu bakışlar aracılığıyla zihinde birtakım tasavvurlar gerçekleşir ve bir zaman sonra da o bu tasavvurlar söze, dolayısıyla da edebiyata dönüşür. Öyleyse Tanpınar'daki hülyânın temelini bakmaya, seyretmeye, görmeye dayalı olduğu çıkarımı yapılabilir. Tabii bu görme şüphesiz ‘herkes’in gördüğünü görmekten daha fazlasını ifade eder. Çünkü aksi olsa herkese hülyâ adamı demek gerekirdi çünkü. Nitekim *Antalyalı Genç Kıza Mektup* metninden de anlaşılacağı üzere Tanpınar çocukluğundan itibaren görme konusunda ‘bayağı’ olandan farklıdır. Gördüğü varlıkları tabiri caizse bakışlarıyla estetize etmekte ve ardından da onları söze dönüştürmektedir. Bu konuyla ilgili Tanpınar'ın talebesi olan Mehmet Kaplan da “Tanpınar'da daima uyanık, renkleri, şekilleri, nispetleri yakalayan “estetik bir göz», yahut bir «estet gözü» vardı” (Kaplan, 2018: 181) demiştir. Görüldüğü üzere Tanpınar'ın talebesi de onu farklı kılan bakışına, gözüne dikkat çekmiştir.

Hülâsa Tanpınar'daki hülyânın temelini temâşâ oluşturur denilebilir. Ondaki hülyâ temâşâdan genişler. Şöyle de denebilir: Melankolik bir özne olan Tanpınar, melankolik durumu ile bakışlarını bir araya getirir ve hülyâyı inşa eder.

Tanpınar'ın Şiirlerinde Hülyâ ve Hayâl'in Kullanımı

Günlük hayatta çok zaman birbirinin yerine kullanılan hülyâ ve hayâlin Tanpınar'ın şiirlerindeki kullanımını inceleyelim. Bu incelemedeki amaç; hem Tanpınar'ın hayâl ile hülyâyı hangi bağlamlarda kullandığını incelemek hem de hülyânın Tanpınar'ın hayatındaki işlevinin şiirlerine dolayısıyla da poetikasına tesir edip etmediğini anlamaktır.

Ahmet Hamdi Tanpınar'ın şiirleri *Bütün Şiirleri* (Tanpınar, 2014) adıyla Prof. Dr. İnci Enginün tarafından yayıma hazırlanmıştır. Eserde, Ahmet Hamdi Tanpınar'ın yüz şiiri bulunmaktadır. Bu şiirlerden yetmiş dördü yayımlanmış, yirmi altı tanesi ise yayımlanmamış ve bitmemiş şiirler durumundadır. Bu çalışmada da yayımlanmış şiirleri esas alınacaktır. Zira diğer şiirler tamamlanmamış olduğu için şiirde kullanılan kelimeler üzerinden yorum yapmanın bizi doğru sonuçlara ulaştırmama ihtimali yüksektir.

Tanpınar yayımlanmış yetmiş dört şiirinden sekizinde hülyâ kelimesini kullanırken altı şiirinde hayâl kelimesini, üç şiirinde ise hem hayâl hem de hülyâ kelimesini birlikte kullanmıştır. Hülyâ kelimesinin geçtiği şiirleri şunlardır: “Bir Heykel İçin”, “Başka Bir Yıldızda”, “Bütün Yaz”, “Karışan Saatler İçinde”, “Bursa’da Zaman”, “Bir Gün İcadiye’de”, “Bırak Aydınlığa”, “Deniz”, “Eşik”, “Kış Bahçesi”, “Yolculuk”, “Sabah”. Hayâl kelimesinin geçtiği şiirleri ise şunlardır: “Gezinti”, “Karışan Saatler İçinde”, “Bursa’da Zaman”, “Bir Gün İcadiye’de”, “Zaman Kırıntıları”, “Hep Aynı Gül”, “Eşik”, “Yarasa”, “Raks”.

Görüldüğü üzere “Karışan Saatler İçinde”, “Bursa’da Zaman” ve “Bir Gün İcadiye’de” şiirinde hem hülyâ hem de hayâl kelimesini kullanılmıştır. Bu, Tanpınar’daki hülyâ ile hayâlin sınırlarını çizilmesi açısından çalışmanın ilerleyen sürecinde fayda sağlayacaktır.

Tanpınar’ın şiirlerindeki hayâl ile hülyanın sınırlarını şu şekilde çizebiliriz: Tanpınar’ın şiirlerinin genelinde hayâlin kullanıldığı yerlerde hayâl bir imge ile ilişkilendirilir. Yani zihinde somut olarak bir şey belirir ancak hülyâda böyle bir şey söz konusu değildir. Tabiri caizse hülyânın zihinde beliren bir objesi yoktur. Bu iki kelimenin kullanımı arasındaki bir fark da geçmiş ve gelecek meselesidir. Tanpınar hayâli geleceğe ilişkin tasavvurlarında kullanır. Dolayısıyla hayâlin yaşanmamış olanla ilgisi var. Hülyâ ise onun şiirlerinde geçmişle ilgili, geçmişin atmosferiyle oluşan bir şeydir. O geçmişi şimdiye taşıdığı şiirlerinde hülyâyı kullanır. Yani hülyâ onda hem geçmişi hem de şimdiyi kuşatan bir şeydir. Şunu da belirtmekte fayda var: Tanpınar’ın şiirlerinde hülyânın da zaman zaman yaşanmamışlıkla ilgili olduğu bölümler vardır. Ama bu yaşanmamışlık hayâldekinden farklıdır. Hülyâdaki yaşanmamışlık geçmişle ilgilidir, içinde bir yaşanmışlık dolayısıyla da hatıra vardır. Özne ‘şimdi’deyken geçmişe dair bir hatırayı hatırlar ve mutlu olduğu anda birdenbire bir hüznün çöker. Çünkü hatıralar, yaşanmışlık aklına gelmiştir ve o şu anda o anın içinde değildir ama büsbütün dışında da değildir. Bu tam da Tanpınar’ın zaman için söylediği “Ne içindeyim zamanın,/Ne de büsbütün dışında;/Yekpâre, geniş bir anın /Parçalanmaz akışında.” durumudur. Mutlu bir andayken birdenbire bir hüznün çökmesi aynı zamanda melankolinin bir parçasıdır. Hülyâ kelimesinin içinde melankoliyi de barındırdığı göz önünde bulundurulursa Tanpınar’ın geçmiş zamanın, hatıraların ön plana çıktığı şiirlerinde hülyâyı kullanması oldukça ehemmiyetlidir. Denilebilir ki Tanpınar’da bir şeyin hülyâli olması için o şeyin hem tarihle bir ilişkisi olması gerekiyor hem de içerisinde bir melankolinin olması gerekiyor.

Tanpınar’ın şiirlerinde hülyâ ile hayâli ayıran bir diğer husus ise bakmak eylemi (temâşâ sanatı da denebilir)dir. Onda hayâl tamamen zihinde gerçekleşen bir şeydir. Hülyâ ise böyle değil, o daha çok bakmakla dolayısıyla da temâşâ ile ilgilidir. Zira yukarıda Tanpınar’da hülyânın hatırayla ilişkili olduğu söylenmişti. Bu hatıraların kalıcı olması da hep temâşâ ile ilgilidir. Özne etrafını iyi gözlemler, diğerlerinden farklı bir gözle bakar etrafına ve bu bakış onda hatıraların kalıcı olmasını sağlar. Ayrıca burada şunu da belirtmekte fayda var: Çalışmanın Tanpınar ve Hülyâ başlıklı bölümünde Tanpınar’daki hülyânın temelini bakmaya, seyretmeye, görmeye dayalı olduğu çıkarımı yapılmıştı. Şimdi de şiirlerindeki hülyânın temâşâ ile ilgili olduğu görülüyor. Bu, hülyânın Tanpınar’ın hayatındaki işlevinin şiirine de sirayet ettiğinin bir göstergesidir.

Şimdi de bu tespitleri Tanpınar’ın şiirleri üzerinden örnekleyelim:

Bir Heykel İçin

Bu şiirde bir heykelin tasviri yapılır. Heykelin bir sanat eseri olduğu göz önünde bulundurulursa şiirin yazarının “bakmak” eylemine ne denli ehemmiyet verdiği fark edilecektir. Zira şiir süresince ‘bir heykel için’ tasvirler yapılır. Bu bir kadın heykelidir. Şiirde, “Hiç akmayan bir zaman nehrinin sularında” olarak ifade edilen kadın heykelin yüz ifadeleri ve onun etrafındakiler tabiri caizse söze dökülür. Bu da ancak temâşâ sanatı ile yapılabilecek bir eylemdir.

Şiirde ön plana çıkan bir diğer şey ise geçmiş zaman vurgusudur. Bilhassa “gülümsüyor vaktiyle nasıl gülümsediye” mısraı o kadın heykelin geçmişine dolayısıyla da geçmiş zamana bir göndermedir.

Şiirde hülyâ kelimesi “daha hülyâli, dalgın, ümitsizce kendisi” mısraında geçer. Bu, kadın heykeli anlatan mısralardan biridir. Ve bakma’nın, geçmiş zamanın ön plana çıktığı şiirde hülyânın tercih edilmiş olması önemlidir.

Başka Bir Yıldızda

Aşk ile ölümü birleştiren bu şiirin son dört mısraı şöyledir: “Kim bilir hangi yıldızın/Kısrı çöllerinde şimdi,/Beyhude hatırlıyoruz/Bu hiç olmamış şeyleri”. Görüldüğü üzere bu şiirde de “hatırlama” dolayısıyla da bir geçmiş zaman vurgusu vardır. Nitekim hülyâ kelimesinin geçtiği “bu lamba

ve hülyamıza/Yabancı binlerce uyku” mısralarında da “yaşanmış geçmiş zamanı canlandırma” (Kaplan, 2018: 75) vardır.

Bütün Yaz

“Ne güzel geçti bütün yaz” mısraı ile başlayan şiirde bir geçmiş zaman vurgusu hâkimdir. Ve şiir süresince görülen geçmiş zaman eki olan -dİ kullanılır. Dolayısıyla şiirde baştan sona hatıralar hâkimdir. Şiirin öznesi sevgilisi ile geçirdiği, güzel bir yazdan söz eder. Hülyâ kelimesi ise “Ve ürkek bir düşüncede,/Sanki mehtaplı gecede,/Hülyan, eşiği aşılmaz/Bir saray olmuştu bize” mısralarında geçer. Hülyâlı olan sevgilidir.

Burada hayâl yerine hülyanın tercih edilmiş olması çok anlamlıdır. Zira şiirde geçmiş zaman, hatıralar ve yaşanmışlık ön plandadır. Zaten hülyânın Tanpınar'ın şiirlerinde geçmişle ilgili, geçmişin atmosferiyle oluşan bir şey olduğunu söylenmişti. Bu şiirinde de geçmişi âdeta şimdiye taşıyarak, şimdinin gözünden geçmişe bakarak hatırlar. Muhtevasının böyle olduğu bir şiirde hülyânın kullanılmış olması “Tanpınar geçmiş zamanın, hatıraların ön plana çıktığı şiirlerinde hülyâyı kullanır” tespitini destekleyecek niteliktedir.

Karışan Saatler İçinde

Tanpınar bu şiirinde hem hayâl hem de hülyâ kelimesine yer vermiştir. Bu Tanpınar'daki hülyâ ile hayâlin sınırlarının çizilmesi açısından çalışmaya fayda sağlayacaktır.

Şiirde hülyâ kelimesinin şiirin altı mısralık ilk bölümünde yer alır. Şiirin bu bölümünün ilk mısraı “Karışan saatler içinde hâtırana”dır. Bu mısra oldukça önemlidir. Zira şiirde hülyânın yer aldığı bölümün ilk mısraında “hâtıra” söz konusudur.

Hayâl ise şiirin on mısralık olan ikinci bölümünde geçer: “Hep aynı nağmede çılgın dolaşan yaylar/Bir yıldız kervanı gibi haftalar, aylar/Hep aynı hayalin peşinde bu yolculuk,/Her gül yangını ve bahar sıtması ufuk...” Görüldüğü üzere şiirin bu bölümünde hayâl peşinde olunan bir şeydir. Dolayısıyla da geleceğe ilişkin bir şeydir. Bu da şiir örneklerine başlamadan önceki hayâl ve hülyâya dair söylenen tespitleri destekler nitelikte bir argümandır.

Bursa'da Zaman

Bu şiirde de hülyâ ve hayâl kelimeleri birlikte kullanılmıştır. Kelimelerin kullanıldıkları bağlamları inceleyelim:

Bursa'da Zaman şiirinde adından da anlaşılacağı üzere Bursa'da geçen zamandan söz edilmektedir.

Şiirde Bursa'daki mekânlardan (Gümüşlü, Muradiye, Nilüfer...) söz edilir ve ardından “Şanlı hikâyesi binlerce erin/Sesi nabzım olmuş hengâmelerin/Nakleder yâdını gelene geçene./Bu hayalde uyur Bursa her gece,/Her şafak onunla uyanır, güler/Gümüş aydınlıkta serviler, güller/Serin hülyasıyla çeşmelerinin.” mısraları gelir.

Öncelikle hülyâ kullanımı üzerinde duralım: Ahmet Hamdi Tanpınar şiirde Bursa'ya dair adı geçen mekânlara *Beş Şehir* isimli eserinde de yer vermiş ve ardından bu mekânlar için “Hepsinin mazi dediğimiz o uzak masal ülkesinde toplanmış hususî renkleri, çok hususî aydınlıkları ve geçmiş zamana ait bütün duygularda olduğu gibi çok hasretli lezzetleri vardır.” (Tanpınar, 2014: 97) demiştir. Şiirde de Tanpınar'ın burada vurguladığı gibi bir geçmiş zaman vurgusu olduğu söylenebilir. Zira şiirde Bursa'yı güzel kılan şeyler olarak hep geçmişe ait yapılar ve hatıralardır. Bu sebeple olacak ki şiirde “eski” kelimesi (eski cami avlusu, eski bahçeler) ya da “Orhan zamanından kalma bir duvar” gibi ifadeler vardır. Bursa'daki çeşmelerin şüphesiz tarihi bir tarafı vardır. Örneğin Tanpınar *Beş Şehir*'de, “Evliya Çelebi Bursa çeşmelerinden uzun uzadıya bahsettikten sonra sözü ‘Velhasıl Bursa sudan ibarettir’ diyerek bitirir. Canım Evliya!” (Tanpınar, 2014: 103) diyerek hem Evliya Çelebi'ye hem de Bursa'daki çeşmelere dikkat çeker. Yani şüphesiz Bursa'daki çeşmeler de tarihi bir önem arz eder ve Bursa'da Zaman şiirinde de hülyâ kelimesi tarihi bir objeyle yani çeşmeyle karşımıza çıkmıştır. Dolayısıyla bu şiirde de hülyânın geçmişle ilişkisi vardır.

Ayrıca bu tarihi mekânları söze dönüştürebilmek için temâşâ sanatını icra etmek gerektirdiğini belirtmekte fayda var. Nitekim Tanpınar'da hülyânın biraz da temâşâ ile ilgili olduğunu daha önce de belirtmişti.

Yine aynı mısralarda hayâl kelimesi de geçer. “Bu hayalde uyur Bursa her gece,” mısraından önce gelen “Nakleder yâdını gelen geçene.” mısraı ve o mısraı oluşturan bağlam oldukça önemlidir.

Burada binlerce askerin, Bursa'nın şanlı hikâyesini gelene geçene nakletme arzusu vardır ve Bursa'dakiler bu hayâlde/arzuda uyurlar. Dolayısıyla yine geleceğe dair zihinde kurulan bir arzu söz konusudur. Ayrıca hayâlin uyku ile aynı mısradaki kullanılması da önemlidir. Zira her ikisi de zihinde gerçekleşen (uyumak ve hayâl etmek) eylemlerdir.

“İsterdim bu eski yerde seninle/Baş başa uyumak son uykumuzu./Bu hayal içinde...” mısraları ise şiirde hayali gördüğümüz ikinci yerdir. Burada “isterdim” vurgusu önemlidir, zira bir şeyi istemek için o şeyin gerçekleşmemiş olması gerekir. Şiirdeki öznenin isteği/hayâli de sevgilisiyle son uykusunu baş başa uyumaktır. Bu zihinde tasarlanan geleceğe dair bir arzudur. Dolayısıyla şiirde hayâlin yaşanmamış olanla ilgisi var. Yani bu şiirdeki hayâlin kullanım bağlamı da yaşanmamış olanı gelecekte yaşama arzusudur.

Bir Gün İcadiye’de

Bu şiirde “muayyen bir yerde dinlenen bir bestenin, uyandırdığı hayaller vasıtasıyla, dış âlemi değiştirerek bir masal âlemi haline getirdiği anlatılmaktadır.” (Kaplan, 2018:107).

Şiirde hayalin geçtiği mısra “Bugünün rüzgârında yıkanan mazi gülü/Dağılır yaprak yaprak hayalindeki suya”dır. Görüldüğü üzere burada gülün bir suda yaprak yaprak dağıldığı manzarası tahayyül edilmiştir. Bu zihinde tasavvur edilen bir durumdur ve zihinde somut olarak bir görüntü canlanır. Çalışmanın başında Tanpınar’daki hayâl ile hülyânın sınırlarını çizerken hayâlde “zihinde somut olarak bir şey belirir ancak hülyâda böyle bir şey söz konusu değildir. Tabiri caizse hülyânın zihinde beliren bir objesi yoktur.” denilmiştir. Burada hayâl kullanımı da tespiti destekler niteliktedir.

Hülyâ kelimesi ise şiirin ikinci bölümünün ilk mısrasında yer alır: “Belki en hülyalıyı duyduğu masalların”. Bu bölümde şiirin öznesi “musikinın telkin ettiği duyguların arasından dış dünyaya bakar; dış dünya bir masal âlemi hâline gelir.” (Kaplan, 2018:108). Hülyâ kelimesinin “bakma”nın ön plana çıktığı şiirin ikinci bölümünün ilk mısrasında kullanılması oldukça önemlidir. Zira bu bölümde “bakma” ön plana çıkar. Çalışmadaki tespitlerden biri de hülyânın biraz da bakmakla dolayısıyla da temâşa ile ilgili olduğu söylenmiştir. Bu şiirde de; bakmanın ön planda olduğu bölümünde hülyânın kullanılmış olması bu tespiti destekler niteliktedir.

Bırak Aydınlığa

Tanpınar’da hayâlin tamamen zihinde gerçekleşen ve dolayısıyla da somut bir karşılığının olmadığını söylenmişti. Hülyânın ise bu dünyaya, eşyaya bakan tarafı da vardır. Zira o çoğunlukla yaşanmışlıklar, duyular üzerine kurulur. Bırak Aydınlığa şiirinde de “insanın yapacağı şey, kendini aydınlığa bırakmak, bu renk deryasında sarhoş ve hülyalı yüzmek, maviliğe asılmak, denizin yıldızlı lâciverdini doya doya içmek” (Kaplan, 2018:115) olarak ifade edilir. Yani bu şiir duyulara göre yaşamak üzerine inşa edilmiş bir şiirdir. Bu bakımdan şiirde hayâl yerine hülyâ kelimesinin tercih edilmiş olması oldukça önemlidir.

Deniz

Şiirde deniz tasviri yapılmaktadır. Hülyânın geçtiği mısra ise “Düşündün, hatırladın, bakışların hülyâ, nur,”dur. Hatırlamak fiilinin geçtiği mısradaki hülyânın geçmiş olması oldukça önemlidir. Zira Tanpınar’da hülyânın biraz da hatıralarla ilgili olduğu tezini öne sürülmüştü. Şiirde geçen “geldin, düşündün, hatırladın, serptin, kurdun” gibi eylemlerin geçmiş zaman kipiyle çekimlenmiş olması da bu bakımdan önemlidir. Bu bağlamlardan hareketle şiirin geneline de bir geçmiş zaman vurgusu hâkim olduğu söylenebilir. Ayrıca şiirde “bakışların hülyâ” denilirken bakış ile hülyânın ilişkilendirilmiş olması da dikkat çekicidir.

Kış Bahçesi

Şiirde hem o bir kış bahçesinin tasviri yapılır hem de orada geçen zamanlar şiirin öznesi tarafından anılır. Şiir süresince geçmiş zaman vurgusu da vardır. Zaten şiirdeki eylemlerin birçoğu da görülen geçmiş zaman eki olan -dl ile çekimlenmiştir. Hülyânın geçtiği yer ise şiirin ikinci bölümüdür. Kış bahçesindeki dallar, filizler hülyâ ve hülyâya gömülmüş çocuklara ninni söylemiş gibi tahayyül edilmiştir.

Geçmiş zaman vurgusunun olduğu şiirde hayâlin değil de hülyânın kullanılmış olması çalışmada açısından önemlidir.

Yolculuk

Bu şiirde de hatıralara, eskiye dair bir vurgu vardır: “Hiçbir şey bağlayamaz beni bu yere/Ne hatıraların yalvaran sesi,/Ne ağaçların kuytu gölgesi/Rüya besteleyen eski bahçeler”. Hülyâ kelimesi ise şiirin son mısralarından birinde “Hülyamın ufkunu döğen dalgalar” şeklinde kullanılmıştır. Muhtevasında hatıraların kullanıldığı şiirde hülyâ kelimesinin seçilmiş olması önemlidir.

Sabah

“Serin rüzgârlara pencereni aç!” mısraı ile başlayan şiirin ikinci mısraının ilk kelimesi “seyret”dir. Dolayısıyla şiirin temâşâ eyleminden genişlediğini söylenebilir. Şiirin öznesi seyretme eylemini önceleyerek sevgiliden kendisine rüzgâra bırakmasını ister.

Tanpınar'da hülyânın temâşâ ile ilişkili olduğu söylenmişti. Bu bakımdan hülyânın geçtiği bir şiirde “seyret” fiilinin kullanılmış olması anlamlıdır.

Gezinti

Bu şiirde şiirin öznesi sevgilisi ile yaptıkları bir gezintiden söz eder. Hayâl kelimesinin geçtiği yer şiirin üçüncü dörtlüğünün ilk iki mısradır: “Bir âlem kurulur gibi yeniden/Baştan başa hayal, düşünce, rüyâ”. Görüldüğü üzere bir âlemin hayâli vardır bu dizelerde. Bu da yaşanmamış olana, geleceğe ilişkin bir arzudur. Nitekim Tanpınar'daki hayâlin kullanımına ilişkin tespit de onda hayâlin zihinde tasarlanan ve geleceğe ilişkin bir şey olduğunu söylenmişti. Bu şiir de tespiti destekler niteliktedir.

Zaman Kırıntıları

Tanpınar'ın en hacimli şiirlerinden biridir Zaman Kırıntıları. Hayâl kelimesinin en çok geçtiği şiiri de Zaman Kırıntıları'dır. Tanpınar bu şiirinde dört kez hayâl kelimesini kullanır. Tanpınar'ın oldukça hacimli olan bu şiirinde hülyaya hiç yer vermeyip hayâl kelimesini dört kez tekrar etmiş olması da dikkat çekicidir.

Şiirde geçmiş zaman, hatırlamaya dair bir olumsuzlama görülür. “Neye yarar hatırlamak,/Neye yara cılız ışıklı bahçelerde/Hatırlamak geçmiş şeyleri,” mısralarında bu durum oldukça belirgindir. Yukarıda Tanpınar'daki hülyânın geçmiş zamanla, hâtıralarla ilişkili olduğu söylenmişti. Bu bakımdan geçmiş zamanın olumsuzlandığı bir şiirde hülyânın yer almaması çok önemlidir. Bu şiir âdetâ tespiti destekler niteliktedir.

Hülâsa geçmiş zamanın olumsuzlandığı bir şiirde hülyâ kelimesine hiç yer verilmezken, zihinde oluşturulan şeyler için ya da arzu edilen hâller için hayâlin kullanılmış olması; çalışması süresince Tanpınar'daki hayâl ve hülyâ kullanımına dair yapılan tespitleri doğrulamıştır.

Hep Aynı Gül

Şiirde hayâlin geçtiği yer ikinci mısradır: “Hep aynı gül, aynı billur kadehde/Peşinde hayali güzel bir yazın,”. Görüldüğü üzere şiirde henüz yaşanmamış ancak yaşanması arzu edilen bir yazın hayâli söz konusudur. Şiirde hayâlin kullanıldığı bağlamın geleceğe ilişkin olması, “Tanpınar hayâli geleceğe ilişkin tasavvurlarında kullanır. Dolayısıyla hayâlin yaşanmamış olanla ilgisi vardır.” tespitini desteklemiştir.

Eşik

Şiirde hayâlin geçtiği yer ikinci mısradır: “Basma bu eşikte benim kalbim var, Kalbim ki bir uzak hayale ağlar”. Görüldüğü üzere şiirde uzak bir hayâle ağlayan kalp tasvir edilmiştir. Hayâlin burada olumlu bir çağrışımı vardır. Zira özne hayâle ulaşma arzusundadır. Ancak bu hayâl “uzak”tır, ulaşılmayacak mesafededir. Bu ulaşamayacak olma düşüncesi de onun ağlamasına sebebiyet verir. Şiirdeki bu bağlamdan hareketle hayâlin yaşanmamış olanla ilgisi vardır da denilebilir. Zihinde kurulmuştur, geleceğe ilişkindir, umutludur. Şiirde hayâlin bu bağlamlarda kullanılmış olması, Tanpınar'daki hayâlin kullanılmasıyla ilgili varılan tespitleri de destekler niteliktedir.

Yarasa

Bu şiirde arzuların ön plana çıktığı görülür. Şiirin öznesi “unutsam”, “uyutsam”, “olsam”, “yarasam” gibi fiiller aracılığıyla bu arzularını dile getirir. Şiirde hayâlin kullanıldığı mısra ise şudur: “Ne zaman kapansam kendi kendime/Bu hayal asılır kirpiklerime”. Şiirin muhtevasına bakıldığında şiirin

öznesinin “bu hayal” dediği arzularıdır aslında. Aynı zamanda öznenin zihninde kurduğu bu hayâllerin yer yer imgeye dönüştüğü somut karşılıkları da vardır: “Kapanıp üstüne boş gecelerin/Bir mezar hüznünde seni uyutsam” mısraı bu duruma örnek teşkil edebilir.

Bu muhtevadaki bir şiirde hayâl kelimesinin tercih edilmiş olması önemlidir. Bu tercih Tanpınar’daki hayâlin kullanımı ile ilgili varılan şu tespitleri destekler niteliktedir: “Hayâlin kullanıldığı yerlerde hayâl bir imge ile ilişkilendirilir. Yani zihinde somut olarak bir şey belirir. / Hayâlin yaşanmamış olanla ilgisi vardır.”

Raks

Beş dörtlükten oluşan bu şiirde hayâlin geçtiği yer şiirin ikinci dörtlüğünün ikinci mısraıdır: “Birbiri peşinden doğan hayaller”. Bu mısradaki doğmak eylemi önemlidir. Zira “doğmak” yeni oluşmaya başlayan bir şeyi temsil eder. Yeni olan da henüz yaşanmamış olandır. Dolayısıyla hayâlin önüne ‘doğmak’, bir bakıma yaşanmamış olana bir vurgu olarak düşünülebilir. Tabii yaşanmamış olan aynı zamanda gelecekle de ilişkilidir. Yani zihinde somut olarak bir şey belirebilir ancak bu henüz gerçekleşmediği için geleceğe ilişkindir.

Şiirden hareketle yapılan bu yorum, Tanpınar’da hayâlin sınırlarını çizirken varılan tespitlerle örtüşür.

SONUÇ VE TARTIŞMA

Tanpınar’da hülyâ kelimesinin hayâlden fazla kullanılmasının sebebini anlamak için öncelikle kelimelerin sözlük anlamlarına müracaat edildi. Kelimelerin sözlük anlamına bakıldığında hülyâ ile hayâli ayıran ince farkın melankolinin oluşturduğu fark edildi. Buradan hareketle öncelikle melankolinin ne olduğu üzerinde duruldu. Ardından da Tanpınar’ın da melankolik bir özne olduğuna dikkat çekip onun kendini hülyâ adamı olarak tanılandırmasının sebebini hülyânın içinde melankoliyi barındırmasından ileri geldiği söylendi. Sonra da melankolik bir özne olan Tanpınar’ın şiirlerinde (şiirden yola çıkılmasının sebebi, Tanpınar’ın estetik dünyasında esas aldığı temel edebi türün şiir olması idi) hayâl ile hülyânın sınırlarının nasıl çizildiği incelendi. Buradaki amaç biraz da iki kelime arasında sınırlar belirlenirken melankolinin -dolayısıyla da Tanpınar’ın karakteristik yapısının- etkisi olup olmadığını gözlemlemektir. İnceleme neticesinde görüldü ki günlük hayatta aynı anlamdaymış gibi kullanılan, zaman zaman birbirinin yerine geçen hayâl ve hülyâ kelimelerini Tanpınar aynı anlama gelecek şekilde kullanmamış, kelimelerin sözlükteki anlamlarını göz önünde bulundurarak hayâl ve hülyâ kelimelerine poetikası çerçevesinde sınırlar çizmiştir.

Varılan nihai sonuç ise şöyledir: Tanpınar’ın hülyâ kelimesini hayâlden önde tutması, onu bu denli fazla kullanması tesadüfi bir denk geliş değil; bilinçli bir tercihtir. Zira Tanpınar melankolik bir öznedir. Bu melankolik özneyi temsil edecek kelime de içerisinde melankoliyi de barındırdığı için hülyâdır. Tanpınar’daki bu melankolik özne olma durumu onun şiirine sirayet eder. Şöyle ki melankoli sevinç anında birdenbire hüznün çökmesi idi. Nitekim Tanpınar’ın şiirlerine bakıldığında da hülyâ kelimesinin geçtiği şiirlerde şiirin atmosferini hatıraların, geçmiş zamanın, tarihin vs. oluşturduğunu gördük. Bu geçmiş zaman ise şiirlerdeki özneye bir hüznün verir. Çünkü geçmişin içinde bir yaşanmışlık dolayısıyla da hatıralar vardır. Özne ‘şimdi’deyken geçmişe dair bir hatırayı hatırlar ve mutlu olduğu anda birdenbire bir hüznün çöker. Bu hüznün sebebi ise yaşanmışlıkların aklına gelmesi ve o şu anda ne o anın içinde ne de büsbütün dışında olabilmesidir. İşte bu, yani “hem hem”in değil de “ya ya”nın içinde olma durumu melankolidir. Şiirlerdeki öznenin durumu, Tanpınar’ın melankolik bir özne oluşuyla da benzerlik gösterir. Metinlerde geçen hayâl kelimesi ise zihinde beliren ve geleceğe dair umut vaat eden bir kullanım ihtiva etmiştir. Buradan hareketle denilebilir ki Tanpınar’ın şiirlerindeki hayâl ile hülyânın sınırları net bir şekilde çizilmiştir. Bu da Tanpınar’ın hülyâ ile hayâl kelimelerini tesadüfi bir şekilde kullanmadığının bir göstergesidir.

Tanpınar’ın şiirlerinde hülyânın daha fazla kullanılmasının sebebi ile ilgili olarak da şu tespitler varıldı: Tanpınar melankolik bir öznedir ve kendini bir hülyâ adamı olarak tanımlar. Onun bu karakteristik özelliği elbette ki şiirine de sirayet etmiş onların muhtevasını etkilemiştir. Yani hayatı baştan sona hülyâ üzerine kurulmuş bir öznenin şiirlerinin muhtevasını hayâlden daha çok hülyânın oluşturması oldukça tabii bir durumdur. Buradan hareketle Tanpınar’ın poetikasının kuşatıcı kavramının hayâlden ziyade hülyâ olduğu da söylenebilir.

Yazarlık Katkısı

Bu araştırmanın yazarlık katkısı birinci yazar için %60, ikinci yazar için %40'tır.

Etik Kurul Beyanı

Bu araştırma için etik kurul onayı gerekmemektedir.

KAYNAKÇA

- Alicı, Y. (2019). *Ahmet Hamdi Tanpınar'da Hastalık*. İstanbul: Kopernik Kitap.
- Burton, R. (2017). *Melankolinin Anatomisi II. Fasikül*, Çeviren: Merve Tokmakçıoğlu. İstanbul: Aylak Adam Yayınları.
- Çelikörs, Ş. (2019). Tezer Özlü'de Melankoli. *Uluslararası Folklor Akademi Dergisi*, 2(2).
- Kaplan, M. (2018). *Tanpınar'ın Şiir Dünyası*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Kerman, Z. & Enginün, İ. (2015). *Günlüklerin Işığında Tanpınar'la Baş Başa*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Kerman, Z. (2013). *Tanpınar'ın Mektupları*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Kuyaş, N. (2015). *Karasevda Kitabı*. İstanbul: Can Yayınları.
- Nişanyan Sözlük (2023). *Malihülya*. <https://www.nisanyansozluk.com/kelime/malih%C3%BCIya> adresinden 1 Haziran 2023 tarihinde erişilmiştir.
- Okay, M.O. (2012). *Bir Hülya Adamının Romanı*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Okay, O. (2022). *Kaderin Eşiğinde Tanpınar*, Hece, A. H. Tanpınar Özel Sayısı, (İlk Baskı), Ocak S. 61.
- Samsakçı, M. (2017). *Tanpınar'ın Eşiğinde*. İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- Şahin, İ. (2012). *Haz ve Günah*. İstanbul: Kapı Yayınları.
- Şahin, İ., Depe, D. & Anka, N. (Ed.). (2018). *Bir Güneş Avcısı Ahmet Hamdi Tanpınar*. İstanbul: Doğu Kütüphanesi Yayınları
- Taburoğlu, Ö. (2019). *Tanpınar Sözlüğü*. Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- Tanpınar, A. H. (1996). *Yaşadığım Gibi*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Tanpınar, A. H. (2013). *Antalyalı Genç Kıza Mektup*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Tanpınar, A. H. (2014). *Beş Şehir*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Tanpınar, A. H. (2014). *Bütün Şiirleri*, Haz: İnci Enginün. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Tanpınar, A. H. (2014). *Sahnenin Dışındakiler*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Tanpınar, A. H. (2015). *Edebiyat Üzerine Makaleler*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Tietze, A. (2016). *Tarihî ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lugati*. Ankara: TUBA Yayınları.
-

